

Sociálně politické aspekty času a prostoru a jejich význam v ozbrojeném zápase

Dialektický materialismus v souladu s poznatky speciálních věd považuje prostor a čas za jedny ze základních forem existence objektivní reality.

Bedřich Engels v této souvislosti ve své práci Anti-Dühring poznamenává: „Základní formy veškerého bytí jsou... čas a prostor... bytí mimo čas je stejně velký nesmysl jako bytí mimo prostor.“

Obdobným způsobem v díle Materialismus a empiriokriticismus píše V. I. Lenin: „Poněvadž materialismus uznává existenci objektivní reality, tj. pohybující se hmoty, existující nezávisle na našem vědomí, musí nutně uznávat také objektivní realitu času a prostoru... Ve světě není nic než pohybující se hmota a pohybující se hmota se nemůže pohybovat jinak než v čase a prostoru.“

Zkonstruování a zavedení do výzbroje armád takových bojových prostředků, kte-

ré jsou schopny zasazovat zničující údery na hranici první kosmické rychlosti, na které prakticky nemají vliv meteorologické podmínky, denní ani noční doba a roční období, pro které neexistuje problém vzdálenosti a možnosti zasáhnout kterékoli místo na zeměkouli, které vtiskují ozbrojenému zápasu vedle již tradičních prostorových dimenzí (pozemní, námořní, vzdušné) i prostorovou dimenzi kosmickou — to vše vyžaduje kategoricky znovu posoudit proměny úlohy času a prostoru v soudobém ozbrojeném zápase.

Nebývalý dynamismus a prostorový rozmach ozbrojeného zápasu sebou přináší jako svůj neodmyslitelný atribut zintenzívnění, zrychlení a akceleraci procesů válečného zápasu z hlediska časového a nebývalé „zkrácení“, „zmenšení“ prostorových vzdáleností a to přesto, že ozbrojený konflikt může dnes obsáhnout celou naši planetu a bližší kosmos.

Od jisté doby, kdy se setkáváme v dějinách s třídními ozbrojenými zápasy, stává se čas i jedním z významných rozměrů dějů ozbrojeného zápasu.

Uplatnění časové dimenze v realitě ozbrojeného zápasu obvykle navozuje představu, že jde především o problém „plynutí času“, že máme co činit s časem astronomickým, s nímž se např. kalkuluje v rozhodovacích a řídicích procesech.

Čas představuje atributního činitele objektivní reality, vztahuje se vždy na zcela konkrétní, přírodní a sociální děje a procesy, které tvoří obsahovou náplň času. Proto může čas existovat jen v nerozlučném spojení s výše uvedenými materiálními procesy a nikoli nezávisle autonomně na nich jako nějaký čistý, nehmotný čas.

Čas jednotlivých společenských dějinných epoch, lidských společenství, náro-

dů, atp. není a nikdy nebyl stejný. Totéž platí i o času ozbrojených zápasů různých dějinných epoch.

V dějinách nevystačíme jen s určitou časovou chronologií, s jejími jednotkami — představovanými hodinami, dny, měsíci, roky, staletími atp. Při zkoumání dějinných procesů — a sem patří i ozbrojený zápas — nezbyváá než doplnit hledisko chronologického času časovým hlediskem významnějším — časem historickým, sociálním — který je relativní a u různých národů a sociálně ekonomických formací odlišný, dějinně proměnlivý.

Obecně zde platí pravidlo, čím vyššího vývojového stupně objektivní realita dosáhla, tím vyšší akceleraci se vyznačuje průběh dějů a procesů a odvozeně od toho i plynutí času.

V dějinách dochází od epochy k epoše ke stále rychlejší akceleraci sociálního pohybu, což se promítá i do rychlejšího plynutí sociálního času. Zejména proces světové socialistické revoluce vyvolal nikdy předtím nedosažitelné tempo akcelerace sociálního pohybu nejen v zemích světového socialistického společenství, ale daleko za jeho hranicemi zejména v souvislosti s aktivizováním třídního boje, národně osvobozovacích, protikoloniálních, protiimperialistických revolučních hnutí atp.

Navíc v současnosti světová socialistická revoluce dnes časově koreluje s nástupem vědeckotechnické revoluce s revolucí ve vojenství.

Vliv sociálně ekonomických a vědeckotechnických faktorů na akceleraci sociálního pohybu se totiž přednostně, s nezanedbatelným předstihem uplatňuje právě ve vojenství. Vědeckotechnický převrat, který soudobé vojenství prodělalo, vnesl do vojenství a ozbrojeného boje mimo jiné nebyvalý dynamismus.

V ozbrojeném zápase se tato skutečnost může např. promítnout ve faktu rychlého spádu událostí, v kumulaci takového souhrnu významných bojových situací, které by v minulosti stačily, posuzováno astronomickým časem, zaplnit nesrovnatelně delší časové období než je tomu v současnosti.

K jakým důsledkům vede akcelerace procesů a zrychlování plynutí času v ozbrojeném zápase?

Na čelním místě je to rychle se měnící bojová situace, rychlé zastarávání přijatých rozhodnutí a ztráta jejich původní hodnoty, rychlá ztráta věrohodnosti získaných informací o vývoji bojové situace, vznikající a permanentně trvající deficit potřebných prověřených informací

a potřeba jejich neustálého doplňování a zpřesňování, potřeba permanentních oprav a změn přijatých rozhodnutí, zvýšený význam předvídání v řízení a velení v boji, nebyvalý růst nároků na intelektuální a volní složku subjektů řízení, zejména na tvůrčí a kritické, nedogmatické myšlení, na schopnost přijímat včasná adekvátní rozhodnutí poskytující prostor pro uplatnění iniciativy a samostatnosti nižších řídicích a výkonných orgánů atp.

Při všech poznávacích, rozhodovacích, praktickorealizačních, hodnoticích a jiných procesech, které provázají ozbrojený zápas, se ukazuje jako nanejvýš potřebné chápat čas daleko obsažněji a všestranněji, než jen jako rovnoměrné plynutí astronomického času.

Uvědomění si existence časové dimenze objektivní reality může za určitých podmínek vyústit v jakoukoli fatální odevzdanost člověka „neúprosnému“ plynutí času a jeho nezvratnosti.

Odtud je jen malý krůček k tomu, aby chom čas antropomorfizovali, prisuzovali mu lidské, popřípadě i nadlidské schopnosti, abychom se stali zajatci a otroky času, abychom před ním kapitulovali.

Ve skutečnosti čas, ať již astronomický, biologický, sociální atp. není a nevystupuje vůči člověku jako nějaká vnější, vlivná síla, schopná „tvořit“ a „destruovat“, „hlodat“ i „léčit“, síla, která mění a přetváří objektivní realitu.

Věci, jevy a procesy objektivní reality se mění, přetvářejí, vznikají, rozvíjejí a zanikají nikoli působením času, ale působením svých imanentních pohybových zákonitostí, za spolupřispění člověka sociálních skupin, tříd atp., přičemž tyto procesy se uskutečňují mj. v čase.

Z časového hlediska můžeme strukturovat probíhající procesy na minulost, přítomnost a budoucnost, přesněji na ty, které se již odehrály, na ty, které právě probíhají a posléze na ty, které mohou nastat v bližší, popřípadě vzdálenější budoucnosti.

Dosti rozšířeným prohřeškem běžného, nekultivovaného myšlení, je jakési striktní mechanické dělení či parcelování „časové osy“ na minulost, přítomnost a budoucnost, bez vzájemného prolínání, vzájemného obsahování, přesahování, kontinuity.

I když z časového hlediska ozbrojený zápas tvoří kontinuum, spojitý, relativně nepřetržitý proces, v němž můžeme uměle přetnout probíhající děje a strukturovat je na minulost, přítomnost a budoucnost, přísně vzato neexistuje absolutní minulost, ani přítomnost, ani budoucnost.

Minulost či minulé procesy a děje ozbrojeného zápasu jsou nejen uskutečněnou kdysi budoucností a přítomností; současně minulost v sobě skrývá, je těhotná podmínkami a předpoklady přítomnosti a budoucnosti.

Čas je jednotou momentů kontinuity a diskontinuity, přičemž ani kontinuita ani diskontinuita nejsou absolutní, ale v nejlepším případě relativní.

Z povahy dialektické negace existujícího vyplývá, že přítomný stav se permanentně přeměňuje v minulost.

Přítom minulost či minulé zdaleka nepatří nenávratně minulosti, ale naopak přesahuje mnoha svými prvky, stránkami do přítomnosti, je jakousi základnou, na níž vyrůstá přítomnost; vytváří pro přítomnost určité podmínky, předpoklady, možnosti atp. Jedním slovem bez minulosti by nebylo ani přítomnosti, neboť přítomnost v sobě absorbuje mnohé čeho bylo předtím dosaženo; přítomnost je jednotou prvků minulosti a přítomnosti.

Totéž platí obdobně i pro vzájemný stav přítomnosti a budoucnosti. Budoucí je tak též v určité podobě — předpokladů, podmínek, možností, tendencí atp. — tak či onak obsaženo v aktuálním, přítomném, jinými slovy myšlenkově předjímané, vyprojektované, dosud nerealizované, má svůj základ v reálně existujícím.

Z výše uvedené dialektiky minulosti a přítomnosti i přítomnosti a budoucnosti vyplývají významné metodologické závěry i pro ozbrojený zápas.

Ozbrojený zápas, jako specifický sociální proces tvoří z časového hlediska určité diskontinuální kontinuum.

Žádný subjekt rozhodování nemůže žít výlučně přítomností, ale musí „žít“ i budoucností; přitom však nemůže opomenout ani minulost.

Rozhodovací proces v ozbrojeném zápase je ve všech svých fázích vystaven determinujícím vlivům minulosti, přesněji řečeno výsledkům — v minulosti přijatých a realizovaných rozhodnutí. Kromě toho akty rozhodování podmiňuje řada vlivů aktuálních, přítomných, s nimiž je nutné počítat. V neposlední míře může významně iniciovat a limitovat akty rozhodování i myšlenkově předjímaná, projektovaná budoucnost, očekávané možné pozitivní i negativní důsledky, obavy z možných rizik, nezdarů atp.

Projektování, plánování bližších i vzdálenějších cílů, či bližší a vzdálenější budoucnosti, vychází vždy z aktuálního, přítomného stavu skutečnosti.

Přítomný stav je vždy předpokladem zatím nerealizované budoucnosti. Realizovaná budoucnost je překonáním a rozvi-

nutím aktuálního přítomného stavu praktickou činností.

Proto plánování je výsledkem konfrontace v současnosti dosažených a realizovaných cílů s budoucností, s reálnou perspektivou, s předjímanými a předsevzatými cíli společenského snažení.

Přítomné v ozbrojeném zápase zahrnuje nejen děje a procesy, které se přeměňují z dějů a procesů přítomných v minulé, ale zahrnuje i permanentní přeměnu budoucnosti v přítomnost.

Právě tak budoucí procesy a děje ozbrojeného zápasu jsou v jistém stupni přítomny a obsaženy v podmínkách a předpokladech minulosti a přítomnosti.

Uvědomění si výše uvedené dialektické rozpornosti jednoty a protikladnosti mezi uměle vyčleněnou minulostí, přítomností a budoucností je obecně filosofickým základem jakéhokoli předvídání, prognózování.

Kdyby např. přítomnost neobsahovala jako svůj vnitřní rozporný vztah k minulosti a budoucnosti, nebylo by možné předvídat.

V rozhodování, řízení, předvídání v ozbrojeném zápase nezbyvá než si uvedené časové dimenze uvědomovat, počítat s nimi, vycházet z nich, neboť tvoří významné determinanty ozbrojeného zápasu jako určitého kontinuitního procesu, v němž nepřetržitost je převážně podřízeným momentem.

Zjištění, že minulost, přítomnost a budoucnost se v časové následnosti vzájemně podmiňují, klade na rozhodující se subjekt nejen požadavek vycházet při přijímání rozhodnutí z konstelace podmínek, které mají svůj zdroj v minulém a přítomném, ale projektovat takový budoucí stav, který jakmile se převtělí v realitu, stane se předpokladem uskutečnění dalších bližších i vzdálenějších perspektiv. V praxi se obvykle pozapomíná, že jsme každým svým rozhodnutím, činem ať již v pozitivním, nebo negativním směru limitování a determinování i při každém dalším následném rozhodování a jednání.

Analýzou aktuální bojové situace můžeme rozpoznat míru, stupeň její podmíněnosti, determinovanosti, minulosti i zastoupení minulých stavů, situací, výsledků, vedle těch, které mají svůj původ v přítomnosti.

Kromě toho analýzou přítomné aktuální bojové situace můžeme dospět k poznání a pochopení stupně nahromaděných předpokladů, podmínek, možností atp. a prognózy procesu přeměny existujících možností v novou, budoucí skutečnost, kterou můžeme očekávat po uskutečnění přijatého rozhodnutí.

Objektivní realitě není imanentní jen časová dimenze, ale v jednotě s touto dimenzí i prostorová dimenze.

Dialektický materialismus charakterizuje prostor jako jednu „z forem existence objektivní reality“.

V rámci sociální reality se v prostoru odehrávají procesy a děje ekonomické, politické, kulturní aj. Ani ozbrojený zápas jako specifický případ sociálně antagonistickej konfliktu konfrontace nečiní žádnou výjimku, pokud jde o jeho prostorový aspekt vždy významné místo.

Válečný zápas byl vždy v různé míře determinován prostorem válčistiště, kde se odehrávaly bojové akce. Proto v rozhodovacích procesech, řízení a velení vojskům v ozbrojeném zápase zaujímal prostorový aspekt vždy významné místo.

Zpravidla však šlo převážně o úvahy, studium a využití prostoru geografického, zeměpisného, analyzovaného z hledisek jak např. reliéf krajiny válčistiště, přírodní překážky, zalesnění, vodní toky, dominantní body taktického, operačního i strategického významu ovlivňují, tzn. usnadňují nebo ztěžují bojovou činnost vlastních i nepřátelských vojsk.

Tyto aspekty zkoumání a vojenského exploatování prostoru válečných operací vždy měly, mají a i v budoucnu nepozbudou svou neoddiskutovatelnou relevanci pro bojovou činnost vojsk. Avšak takový pohled na prostor bojové činnosti a přístup k jeho vojenskému využití je značně zredukovaný, neúplný, jednostranný.

Praxe ozbrojeného zápasu od nás vyžaduje chápat prostor daleko všestranněji a obsažněji než jen ve výše uvedeném geografickém slova smyslu.

Ozbrojený zápas neprobíhá ve výlučně přírodním prostoru, v přírodních geografických podmínkách, probíhá, a to především, v sociálním prostoru.

Sociální prostor je prostor zalidněný, obydlený. Svým sociálním obsahem je bohatě členěný a strukturovaný, jeho jednotlivé prostorové oblasti jsou kvalitativně různorodé v sociálně ekonomickém, politickém, kulturním, národnostním, státním aj. ohledu. Hranice mezi prostorovými oblastmi mohou být z výše uvedených sociálních aspektů plynulé nebo ostře oddělené. Jiné jsou mezi zeměmi se sociálně stejnorodým společenským systémem, výrazně odlišné mezi zeměmi protikladných, antagonistických systémů.

Vzhledem k tomu, že prostor je obydlen lidmi, kteří náleží k různým sociálním skupinám, třídám, národům — třídě s námi spřízněnými i třídě nepřátelským, popřípadě neutrálními, není prostor válčistiště třídě, politicky neutrální.

Sociální prostor není vůči člověku něčím pasivním, indiferentním, neúčastným. Naopak vztahuje se k člověku, k jeho praktickému jednání, iniciuje ho i limituje; avšak ani člověk není pasivní, indiferentní k sociálnímu prostoru v němž žije, rozhoduje se, jedná a činně do něj zasahuje.

Zakotvení člověka v domově, ve vlasti, pevnost a opora tohoto přirozeného zázemí člověka mají nemalý účinek na jeho myšlení, citění, jednání, což není rovněž v ozbrojeném zápase zanedbatelné.

V řídicí a organizátorské činnosti, která provází ozbrojený zápas, nestačí proto zdaleka brát v úvahu jen čistě geografické, ale i sociálně politické determinanty prostoru předpokládaných válečných operací.

Nejen geografické členění prostoru může usnadňovat nebo ztěžovat průběh ozbrojeného zápasu; ve stejné, popřípadě v daleko větší míře, bojovou činnost ovlivňuje sociálně politické členění sociálního prostoru.

Není nutné zvlášť zdůrazňovat a připomínat rozdíly, které vyplývají z toho, zda ozbrojený zápas probíhá v prostoru nám přátelském či spojeneckém, popřípadě sociálně nepřátelském, antagonistickém.

Dostatečný zřetel k této skutečnosti, její zakalkulování do řídicích procesů a dovedné využívání skrytých možností, patří k nejnáročnějším politickým aspektům rozhodování a řízení ozbrojeného zápasu.

Ozbrojené síly jednotlivých států vojenských koalic jsou zpravidla předurčeny k vedení ozbrojeného zápasu ve zcela určitém prostoru — evropském, středo-evropském, středovýchodním, asijském atp.

Jakkoli geografická charakteristika zmíněných prostorů není jistě nikterak zanedbatelná, o sociálně politické, národnosti, etnické a kulturní charakteristice těchto potenciálních válčistišť to platí dvojnásob.

Sociální aspekt prostoru možných válečných akcí má za následek, že určité prostory na naší planetě nemají v podmínkách třídě rozděleného světa a mocenskopolitických zájmů protikladných společenství stejný význam.

Priorita, popřípadě sekundárnost zájmových prostorů determinuje variabilitu, variantnost možných způsobů vedení ozbrojeného zápasu v různých částech světa.

Mimořádně politicky exponovaný středo-evropský prostor, jeho význam pro obě protikladná světová společenství, činí např. málo reálnou představu, že v při-

padě střetnutí mezi kapitalistickými a socialistickými státy v této oblasti by byla válka vedena konvenčními zbraněmi, popřípadě s omezeným použitím jaderných prostředků.

To je rovněž jeden z determinujících činitelů ozbrojeného zápasu — posuzujeme-li jej z hlediska kategorie prostoru a jistě není determinantou jedinou v tomto směru.

Zvýraznění sociálního aspektu prostoru pro vojenství umožňuje učinit obecnější závěr v tom směru, že i ve vojenské teorii a praxi zdaleka nevystačíme s omezeným, geografickým pojetím prostoru.

Prostor válčičtí bývá zpravidla humanizován lidskou prací, nacházíme v něm dislokovány výsledky lidské kultury, průmyslové a zemědělské závody, dopravní a spojovací síť, energetické a surovinové zdroje atp.

Všechna uvedená i další zařízení se stávají v případě války objektem destrukce soupeřících stran. Vojenští strategové imperialistických zemí v plánech dnes soustřeďují pozornost na vojenské zneužití životního přírodního prostředí.

Zbraně budoucnosti, na nichž se pracuje ve vědeckých laboratořích, jsou označovány jako zbraně „přírodních ka-

tastrof“. Počítá se s uskutečněním takových zásahů do přírodních procesů, které by vyvolaly umělé extrémní dešťové srážky, průtrže mračen nebo naopak katastrofální sucha, umělá zemětřesení, vulkanickou činnost, obrovská mořská vlnobítí a mořské bouře, větrné smrsti a uragány, rozrušování vzdušného obalu zeměkoule atp.

Všechny války měly za následek různý stupeň devastace přírodního, sociálního a kulturního prostředí. V současnosti hrozí nebezpečí takového stupně devastace přírodního a sekundárně i společenského prostředí v podobě porušení biologické rovnováhy na naší planetě s nedozírnými důsledky ne pouze pro tu či onu stranu, ale pro existenci lidstva vůbec.

Jestliže příroda je s to s určitými potížemi se regenerovat a zacelovat jizvy, jež jí soudobá civilizace způsobuje, v případě zneužití přírodního prostředí k vojenským účelům by stála v sázce otázka přirozené reprodukce podmínek života lidstva.

Všestranná exploatace prostoru z hlediska potřeb ozbrojeného zápasu vyžaduje, aby řídicí subjekt neztrácel ze zřetelle různé aspekty prostoru, z nichž potom zejména aspekt sociálně politický.

Ozbrojený zápas je případem třídě antagonistické konfrontace. Je probíhán třídě antagonistickými subjekty nejen v astronomickém, ale především určitém sociálním čase, nejen v přírodně geografickém, ale především v určitém sociálním prostoru.

Dialektickomaterialistické pojetí času a prostoru nikterak nevyčerpává problematiku času a prostoru, neuzavírá, naopak podněcuje speciálně vědní disciplíny k odhalování dalších stránek času a prostoru a jejich využívání ve společenské praxi. Nezapustitelné místo při analýze času a prostoru připadá i vojenské teorii.